eğitim bilim toplum
üç aylık hakemli dergi

Hakemli Makale

BANKNOTLARDAN POLİTİKAYI OKUMAK: CUMHURİYET DÖNEMİ BANKNOTLARINA DAİR BİR DEĞERLENDİRME

Reading Politics Over Banknotes: A Consideration of Banknotes from Republic Era

Erdoğan Altun*

Öz

İktidarlar, politik gündemlerini yönettikleri topluma çeşitli yollarla bildirirler. Ulus-devletlerin kuruluş ve gelişim dönemlerinde bu süreç önemli bir rol oynar. Zira söz konusu dönemler hem ulusa hem de devletin şekline ilişkin yeni formasyonların oluşturulduğu ve uygulamaya geçirildiği dönemlerdir. Ulusa dair en önemli gelişmeyse "kimlik" başlığı altında yaşanır. Ulus-devlet kuruluş süreçleri, ulusun kimliğinin yaratılarak veya varsayılarak yüceltildiği süreçlerdir. Ulusal marşlar, bayraklar, mühürler ve birtakım semboller bu süreçlerde önem kazanırlar. Bu çalışmada ele alınacak olan sembolse banknotlar olacaktır. Tüm yurttaşların ortak kullanımında olan ve sınırlar içerisinde serbest dolaşıma sahip bu sembol Türkiye Cumhuriyeti'nin bir ulus-devlet olarak kuruluşunda oynadığı rol bağlamında ele alınacaktır. Banknotlar bayrak ve marş gibi sembollerden faklı olarak yalnızca ulus kimliğine ilişkin bir sembol değeri taşımaz. Banknotlar aynı zamanda devletin görünürlüğüne de hizmet eder. Kültür ve eğitim politikaları ve altyapı yatırımları gibi meseleler de banknotların konusu edilerek vatandaşın görebileceği hale getirilir. Böylelikle banknotlar, ulus-devletin "devlet" bağlamı için de değerlendirilebilir hale gelir. Bu çalışmada hem ulus-devletin kuruluş sürecinden hem de Cumhuriyet tarihinin belirli dönemlerinden belirli banknotlar seçilmiştir ve banknotların, Cumhuriyet tarihinde politik göstergeler olarak nasıl kullanılmış olduğuna odaklanılacaktır.

Anahtar Sözcükler: Banknot, banal milliyetçilik, ikonografi

* **Doktora Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, İstanbul, Türkiye / erdogan.altun08@gmail.com, Orcid numarası: 0000-0002-7314-4764**
PhD. Candidate, Istanbul University, Faculty of Political Sciences, Department of Political Sciences and International Relations, Istanbul, Turkey / erdogan.altun08@gmail.com, Orcid number: 0000-0002-7314-4764
Geliş Tarihi / Received: 28.01.2020 **- Kabul Tarihi /** Accepted: 09.06.2020

Eğitim Bilim Toplum Dergisi */ Journal of Education Science Society*
Cilt / Volume**:**17 **Sayı /** Issue**:**68 **Güz /**Autumn: 2019 **Sayfa /** Pages**:** 51-72

Abstract
The governments submit their political agendas to the society in which they managed, with various instruments. This has a significant role in the nation-state building processes. In these processes, new formations about nation and state are constituted and implemented. The most significant issue about nation is in the context of "identitiy" title. In nation-state building processes, identity of nation is glorified by creating or assuming. National anthems, flags, stamps and some symbols come into prominence in these periods. Banknotes are one of these symbols and will be focus of this article. This symbol that is in common use for all citizens and can be circulate freely in borders, will be discussed in the contxt of its role in the building process of Turkish Republic as a nation-state. Banknotes, unlike symbols like flags and anthems, are not just symbols of national identity. It also serves for visibility of state. Issues like culture and education policies and infrastructure investments can be selected and thus make visible for citizens. Thus, banknotes become evaluable for the context of "state" of nation-state. In this article, some spesific banknotes from spresific periods of the history of Republic was selected and will be focused on how banknotes was used as political indicators in the history of Republic.

Keywords: Banknote, banal nationalism, iconography

Giriş

Yazı veya resim gibi sembolik ifadelerin insan türü açısından taşıdıkları önem temelde antropolojinin veya göstergebilimin konusu olmakla birlikte, bunlar üzerinden siyasi değerlendirmeler yapmaya da elverişlidir. İnsan türünün sıradan bireylerinden örgütlü kitlelere, kültürel kimliklerden devlet kimliklerine varıncaya kadar pek çok siyasi nosyon; onları ifade eden veya ettiği düşünülen semboller üzerinden ele alınmaya müsaittir. Bu çalışmada yapılacak olansa Türkiye'de Cumhuriyet döneminde tedavüle girmiş olan bazı banknotların ön ve/veya arka yüzlerindeki yazı, resim gibi sembollerin; tedavül ve dolaşım tarihlerinde var olan siyasal iktidarların ve politikalarının birer anlatıcısı olup olmadıklarını değerlendirmek olacaktır.

Osmanlı bakiyesi ilk banknotların tedavüle girdiği 1927 tarihli Emisyon 1 grubu banknotlarından, günümüzde hala dolaşımda olan ve 2009 yılı tedavül tarihli Emisyon 9 grubu banknotlarına kadar geçen sürede kullanımda olanlardan belirli tarihsel dönemler içerisindeki belli bazı banknotlar seçilmiştir.[1] Banknotların belirlenmesindeki temel kriter, söz konusu banknotun üzerinde yer alan sembol veya ifadenin politik bir gösterge olma kıymetine sahip olmasıdır. Bu çalışma, bir tür semiyotik çalışma değil; Türk siyasal hayatına dair bir inceleme olarak kurgulandığından, banknotlara ait; şekil, ebat, renk gibi özellikler konu dışı sayılacaktır.[2] Bunun yanı sıra değerlendirme açısından "olağan" veya "sıradan" olduğu düşünülen birtakım banknotlar da konu dışı tutulmuştur. Konu edilecek olan banknotların seçiminde aranan ilk özellikse, politik bir argüman olarak anlamlı olup olmadıklarıdır. Örneğin;

1978-1986 tarihleri arasında tedavülde olan, Emisyon 6 grubuna ait 1000 lira değerindeki banknotun arka yüzünde yer alan İstanbul Boğazı manzarası, belirlenebilen bir sembolik anlamı olmamasının yanında, zorlama birtakım yorumlarla bir anlamı atfetmek mümkün olsa da böylesi bir durumda konu makale kapsamını aşacağı için dışarda tutulmuştur. Buna ek olarak, örneğin; 1927 tedavül tarihli Emisyon 1 grubuna ait 5 ve 10 lira değerli banknotların ön yüzlerinde ortak olarak bulunan "bozkurt" figürü ve Ankara Kalesi figürü 5 lira değerli banknot üzerinden incelenecektir. Kapsamı aşmamak, tekrara düşmemek gibi maksatlarla yapılan seçimlere dair bilgiler çalışma içerisinde verilmeye devam edilecektir.

Yukarıda da ifade edildiği üzere makale kapsamına alınan banknotlarda, ön ve/veya arka yüzlerinde yer alan sembollerin politik birer anlam ihtiva ediyor olup olmadıkları dikkate alınmıştır. Birinci bölümde banknotların birer politik sembol olarak nasıl değerlendirilebileceğine odaklanılacaktır. Banknot ikonografisine dair literatürün sunumu şeklinde tasarlanmış olan birinci bölüm, çalışmanın hermenötik yönteminin açıklanması maksadını taşır. Banknot, bankaların belirli bir malın veya hizmetin bedelinin kim tarafından ödendiğini kayıt altına aldıkları belgelerdir. Dolayısıyla üzerlerinde yer alan yazılar "okuma" yapmaya uygundur. Banknotların üzerlerinde yazılı notlar yerine görseller ve semboller kullanılmaya başlanması da bu durumu değiştirmez, dolayısıyla görsel okuması yapma imkânı verir.

Birinci bölümde; Erken Cumhuriyet Dönemi olarak adlandırılabilecek 1927-1939 tarihleri arasında tedavülde kalan Emisyon 1 grubuna ait 1, 5, 10, 50, 100, 500 ve 1000 lira değerlerindeki banknotların ön ve/veya arka yüzlerindeki semboller şunlardır: Atatürk portresi, Meclis Binası, Ankara Kalesi, karasabanla çift süren bir köylü, bozkurt, Afyon ve Sivas şehirlerinden görünümler ve Sakarya Demiryolu hattı. İlk bölümde değerlendirilecek olan banknotlar 1, 5 ve 1000 lira değerlikli banknotlardır. 1 ve 5 liralık banknotların sembolik değeri, en fazla sayıda "yurttaş"ın görebilmesi imkânı ve 1000 liralık banknotun sembolik değeri de çok az sayıda insan tarafından ve uluslararası görünürlük imkânı olmasından kaynaklanır. Dolayısıyla ilk bölümde anlatılacak olan; Cumhuriyet'in bu ilk banknotlarının yeni kurulan devlete ve onun bakiyesine dair neler ifade ettiği ve ulus-devletin "uygar milletler"e söyleme gayretinde oldukları üzerinde şekillenecektir.

Emisyon 1 ve 2 grubu banknotlar yeni kurulan ve Ankara merkezli ulus-devlete dair birtakım semboller içerir. İkinci bölüme konu olarak seçilecek olan banknotların yer aldığı grup, 1942-1947 ve 1947-1948 tarihleri arasında

dolaşımda kalan Emisyon 3 ve Emisyon 4 grubu banknotlardır. Emisyon 2 grubunun 500 ve 1000 liralık banknotlarının ikinci tertiplerinde olduğu gibi bu iki grup banknotların ön yüzlerinde de İsmet İnönü portresi görülür. Emisyon 3 ve Emisyon 4 grubu banknotların bahse konu edilecek özellikleri arka yüzlerinde yer alan figürler olacaktır. Ankara Halkevi, yerel giysiler içinde köylü kadınları, elinde üzüm salkımı tutan bir genç kadın, Ankara Sanat Okulu'nda ders yapan öğrenciler, izciler ve son olarak da Sultan Ahmet Çeşmesi figürleri söz konusu sembollerdir. Bu dönem banknotların en düşük değerlilerinden olan 2.5, 10, 100 ve 500 liralar ile en yüksek değerli olanlardan 1000 lira değerli banknot ele alınacak ve konu edilen figürlerin Cumhuriyet'in biyopolitikasını, eğitim politikalarını; Kemalizm fikrini ve ulus için arzulanan öğelerin özelliklerini nasıl vurguladıkları ele alınacaktır.

Üçüncü bölümde 1979-2006 yılları arasında çeşitli tertiplerle dolaşımda kalmış olan Emisyon 7 grubuna ait banknotlar ele alınacaktır. Bu gruba ait figürler şöyle sıralanabilir: Mehmet Akif Ersoy portresi ve İstiklal Marşı, Mevlana portresi ve Mevlana Müzesi görüntüsü, Mimar Sinan portresi ve Selimiye Camii görseli, Fatih Sultan Mehmet ve İstanbul görüntüsü, Afşin-Elbistan Termik Santrali, TBMM binası ve Atatürk Barajı. Uzunca bir süre tedavülde kalmaları ve tedavül süreleri içerisinde Türk siyasi hayatında yaşanan kırılmaların ve dalgalanmaların çokluğu nedeniyle, bu bölüm kendi içerisinde de bölümlendirilebilir. Örneğin; 12 Eylül 1980 Darbesi sonrasında basılan ilk banknotların arka yüzlerinde yer alan Mehmet Akif, Mevlana, Yunus Emre figürleri, darbe öncesiyle de ilişkili olarak, Türk-İslam Sentezi fikri ve Aydınlar Ocağı pratiğiyle bağlantıları açısından değerlendirilecektir. Buna ek olarak; 1990 ve 1996 yıllarına denk gelen Afşin-Elbistan Termik Santrali ve Atatürk Barajı figürleri ise 1984 yılında fiili bir durum alan, 1990'larda da büyüyerek süren "düşük yoğunluklu çatışma"yla ilişkileriyle ilgili olarak değerlendirilebilir. Bilindiği gibi ülkenin Güneydoğu Anadolu ve Doğu Anadolu bölgelerinde PKK tarafından Türkiye Cumhuriyeti'ne karşı ilan edilen ve bugüne dek çeşitli fazlarda devam etmiş olan çatışma ortamı içerisinde hem bahsi geçen santral hem de baraj, "bölge"ye yapılan yatırımların niteliğini belirginleştirmeleri bakımından önemli olarak değerlendirilmiştir. Ancak bu değerlendirme çalışmanın kapsamı dışında tutulmuştur. Söz konusu emisyon grubuna ait banknotlarda daha önce ele alınan banknotlarda olduğu gibi "değer" temelli bir seçim yapılmayacaktır zira ele alınan dönem, banknot dolaşımının yoğunlaştığı bir dönemdir.

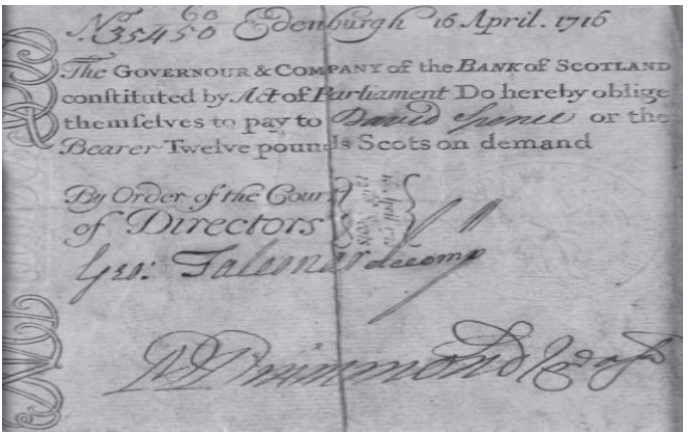
Notların Politik Anlamı

Jan Penrose ve Craig Cumming İskoçya'nın banknot ikonografisinden bahsettikleri makaleye "para konuşur" diyerek başlarlar (2011, s. 821). Banknot ikonografisi literatüründe para (*money)*, para birimi *(currency)* ve banknot *(banknote)* genellikle birbirini karşılayacak şekilde kullanılır. Para birimi iktisadi bir kavramı ifade ettiğinden burada para birimlerine ilişkin bir değerlendirme yapılmayacaktır. Ancak para ve banknot kullanımları genellikle politik bir ifade aracı olarak, banknotu karşılayacak şekilde kullanılacaktır. Dolayısıyla Penrose ve Cumming "para konuşur" dediklerinde bahsettikleri nokta banknotların konuşuyor olduklarıdır.

Girişte de ifade edildiği gibi banknot, bankaların ticari bir ilişkiyi tarif eden notlarını ifade eder. Ancak bu durum, özellikle ulus-devletleşme süreçlerinde dönüşmeye başlar. Yaşanan dönüşüm, banknotların üzerindeki yazılı notların yerini sembollere ve mesajlara bırakmasıdır. Bu dönüşümle banknot kitle iletişim araçlarından birine dönüşür. John Peters, kitle iletişime odaklandığı *"Speaking into The Air"* başlıklı kitabında paranın bir *medium* (vasıta) olduğunu yazar. Üstelik yalnızca değişim için bir vasıta değil, aynı zamanda temsiliyet için de bir vasıtadır (1999, s. 119). Benzer bir değerlendirmeyi Gabriel Gottfried de yapar. Ona göre de para, hem para birimi (currency) olarak sahip olduğu değer nedeniyle ticaret için bir vasıtadır hem de sembolik değeri nedeniyle politik mesajlar için retorik bir aracıdır (2011, s. 423).

Ulus-devletleşme süreçlerinin retorik araçlarına pek çok örnek verilebilir. Jacques Hymans, Japon banknot ikonografisini ele aldığı makalesinde ulusal kimliklerin göstergesel inşasıyla ilgili görüş belirtirken pullar, bayraklar veya marşlar yerine banknotlara bakmanın daha faydalı olacağını; posta pullarının aksine belirli bir dönemde dolaşıma sokulan banknotların dizaynlarında sınırlılıklar olacağını ve bu nedenle devletlerin verecekleri mesajları seçerken daha spesifik olduğunu söyleyerek açıklar (2005, s. 317).

Banknot ikonografisi literatürü genel itibariyle, banknotları ulus-devletlerin birer aracı olarak değerlendirir. Eric Helleiner, ulusal para birimleriyle ulusal kimliklerin gelişimini ele aldığı makalesinde, ulusal para birimlerinin hem ortak bir ekonomik dil oluşturarak hem de kolektif hafızayı ve ulusal kültürü besleyerek sahip olduğu propagandist yönüyle de ulusal kimlikleri beslediğini söyler (1998, s. 1414). Helleiner'ın "beslemek" olarak değerlendirdiği sürecin öncesinde banknotlar, ulusal kimliklerin kurucusu olarak da işlev görürler. Örneğin Hymans, 1920'den önce Avrupa'daki banknotlarda popüler figürlerin "mythical female state sembols" olduklarını söyler: Büyük Britanya'da "britannia", İsveç'te "svea", İtalya'da "roma", Portekiz'de "lusitiania" gibi (2005, s. 320).

Bu literatürün Türkiye Cumhuriyeti banknotları bahsinde kullanımına, Michael Billig'in "banal milliyetçilik" tarifi kavramsal bir çerçeve oluşturabilir. Billig (2002), "müesses milletlerde, milletliğin sürekliliğine işaret edildiği ve hatırlatıldığı" değerlendirmesini yapar. Ancak bu hatırlatma büyük gösterilerle şenliklerle yapılmaz. Milli kimliğin sürekli olarak işaret edilmesi ve hatırlatılması gündelik hayata girebilecek düzeyde işler: "Banal milliyetçiliğin mecazî imgesi, bilinçli olarak, ateşli bir tutkuyla sallanan bir bayrak değil, kamu binasının önünde fark edilmeden dalgalanan bayraktır" (2002, s. 18). Banknotlar, bilhassa ulus-devletleşme süreçlerinde tıpkı "kamu binasının önünde fark edilmeden dalgalanan bayrak" işlevi görürler. Belli günlerde binalara asılan bayraklar nasıl ki, bir dizi kaygının ve mesajın taşıyıcısı olarak insanların gündelik hayatlarına sokuluyorsa, banknotlar da benzer şekilde taşıdıkları kaygılar ve mesajlarla gündelik hayatın parçası olurlar.

Genç Ulus-Devletin Yüzleri

Millet pek çok şekilde tanımlanabilir. "Hayal edilmiş bir siyasal topluluk" (Anderson, 1995), "kolektif kimlik" (Moore, 2001), "her gün yapılan bir plebisit" (Renan, 1946), "toplumsal realitenin tarihsel kökene sahip bir bileşeni" (Hroch, 2011), "kendi varlığının ve ötekinin farkında olma" (Gellner, 1992), "icat edilmiş geleneklerle bir milli devletle ilişkilenen toplumsal birim" (Hobsbawm, 1993) ele alınabilecek tanımlardan bazılarıdır. Anthony Smith de milleti, "tarihî bir toprağı/ülkeyi, ortak mitleri ve tarihî belleği, kütlevi bir kamu kültürünü, ortak bir ekonomiyi, genel yasal hak ve görevleri paylaşan bir insan topluluğunun adı" olarak tanımlar (1994, s. 32). "Banal milliyetçilik", değinilen tanımların odaklandığı detayların her biriyle ilişkili olarak işler. Topluluğun hayal edilmesi, kolektif bir kimlik yaratımı, duygudaşlık oluşturmak, "geleneğin icadı" ve sunumu, "ortak mitleri ve tarihî

beleği" yaratma gibi süreçlerinden tamamı banal milliyetçiliğin enstrümanları aracılığıyla ele alınabilir. Banknotların sunduğu görüntüler, yukarıda ifade edilen millete ait özelliklerin ve süreçlerin sistemli bir biçimde sunumunu içerir.

Bu sunumu, 5 Aralık 1927 tarihinde tedavüle giren Emisyon 1 grubu banknotlarının ön ve/veya arka yüzlerinden takip etmek mümkündür. Harf Devrimi'nin öncesinde basılmış olan bu banknotlarda ana metinler eski yazıyla yazılıyken, banknot değerine ilişkin bilgi Fransızca yer almıştır. Fransızca detayı Cumhuriyet'in kurucularının fikri geleneklerine işaret etmesi bakımından önemlidir. Abdullah Cevdet'ten Ziya Gökalp'e ve oradan da "Atatürk Hareketi"nin fikrine intisap eden bir algılayışla Batı'nın maddi kültür öğelerinin vurgulanması olarak değerlendirilebilecek olan bu Fransızca kullanımı çağdaş uygarlığa dair bir mesajı da taşır.

Bu grup banknotlardan 1 lira değerindeki banknotun ön yüzünde Meclis Binası, Ankara Kalesi ve bu figürlerin önünde karasabanla çift süren bir köylü görülür. Cumhuriyet'in kurucusu iradesi olarak Meclis ve Cumhuriyet'in merkezi olarak Ankara'ya ait görüntü en küçük para birimine konmuştur. En küçük değerdeki banknot olması dolayısıyla en fazla sayıda insanın elinde dolaşacağı söylenebilecek olan bu banknotta genç Cumhuriyet, vatandaşlarına bir yandan yeni idare biçimini gösterirken, bir yandan da yeni merkezi hatırlatmaktadır. Bu tercih Cumhuriyet'in kuruluşunun ve Saltanatın ilgasının bir çeşit duyurulma şekli olarak değerlendirilebilir. Egemenliği kayıtsız şartsız millete devretmiş olan Cumhuriyet, elindeki paranın ön yüzünde ona (halka, millete, ulusa) egemenliğinin temsilini devrettiği Meclis'i hatırlatıyor. Buna ek olarak payitaht olan İstanbul'un değil artık Meclis'in bulunduğu Ankara'nın merkez olduğunu bildiriyor.

1 liranın ön yüzündeki üçüncü figür yani karasabanla çift süren şapkalı bir köylü figürü hem dönemin ekonomik yapısıyla ilgili olması, hem kurucuların halkçılığını vurgulaması ve hem de inkılâpların duyurulması gibi bir

işlev taşıması bakımından kıymetlidir. Tarım toplumu ve tarım ekonomisi; kuruluş döneminin ekonomik yapısını ifade etmek için kullanılagelen kavramlardır.[3] Karasaban ve bir çift öküz halkın yani köylünün yegâne sermayesidir. Ki köylü, Mustafa Kemal'in ifadeleriyle, "Türkiye'nin hakiki sahibi, hakiki müstahsili"dir ve "o halde herkesten daha çok refah, saadet ve servete müstehak ve layık olan" da köylüdür (Aydemir, 1992, s. 354). Genç Cumhuriyet, paranın bir yüzüne köylüyü koyarak belki de ona verdiği değeri ve hatta onun sermayesinin, ekonomik durumunun bilincinde olduğunu göstermektedir denebilir.

Elbette bu düşük değerli banknotun çok sayıda insanın görebileceği bir yüzünde yer alan herhangi bir figürün, politik olarak maksatlı olması da beklenir bir şeydir. Adrian Tschoegl, Bulgaristan tarihinde yaşanan değişimleri banknotlar üzerinden takip ettiği yazısında "seçilen görseller çoğunlukla sembolik ve öğreticidir" der (2004, s. 8). Burada da görülen şapkalı genç köylü, tam da böyle bir okumayı mümkün kılacak nitelikte bir figürdür. 1925'te ilan edilen Şapka Kanunu'nun sonrası bir tarihe denk gelen bu banknotta Cumhuriyet idaresi, inkılapları halka anlatabilmenin bir aracı olarak parayı kullanma gayretindedir. Arzulanan vatandaş tipinin de bir tür duyurusudur bu aynı zamanda. Genç, azimli, çalışkan, üretici ve modern Türk genci temsili, en fazla sayıda gözün görebileceği bu banknota işlenmiştir.

Bu bölümde ele alınacak olan ikinci banknot 1 lira değerinde olanla aynı çıkış tarihli 5 liralık banknottur. Bu banknotun ön yüzündeki semboller "gösterge" kavramının tam anlamını içerecek şekildedir. Mehmet Rifat gösterge kavramını "genel olarak kendi dışında bir şeyi temsil eden ve dolayısıyla temsil ettiği şeyin yerini alabilecek nitelikte olan her çeşit biçim, nesne ve olgu" olarak tanımlar (2000, s. 11). 5 liralık banknotun ön yüzünde yer alan "bozkurt" figürü tam da böyle bir göstergedir.

Cumhuriyetin kurucusu, ulusun önderi, daha sonra Türk'ün atası olmakla sıfatlandırılacak olan Mustafa Kemal; bir bozkurtla tasvir edilir. Bu elbette

spekülasyona açık bir yorum olmakla birlikte, banknotun tedavül tarihinden beş yıl sonra Atatürk Hareketinin kurguladığı, Türk Tarih Tezi fikrinin Orta Asyacı tavrında da izleri bulunacak olan Türklük mitinde yine bu "bozkurt" görülmektedir. Avcıoğlu'nun tezindeki iki ana fikirden biri olarak milliyetçilik de, buradaki bozkurt figüründe görülmektedir. Milliyetçilik bu dönemde, ona "eşlik eden tarihsel efsanelerin yaratılmasıyla birlikte, yeni bir ulusal kimliğin oluşturulmasında başlıca araç olarak kullanılmış" ve "dinin yerini alması istenmişti" (Zürcher, 1995, s. 264). Dolayısıyla bu küçük değerli banknotta milliyetçi ruhla tasarlanmış bir figürün olma ihtimali akla yatkın görünmektedir. Marcia Pointon "para ve milliyetçilik" temalı makalesinde "banknotların üzerindeki imgeleri çalışırken ulus-devletlerin agresif bir sunumunu buluruz" der (1998, s. 229). Bozkurt hem bu agresif sunumu örnekleme kıymeti taşır hem de 1920'lerin Avrupa devletlerinin banknotlarında kullandıkları "mythical female state symbols"e karşılık gelir.

Bu bölümde son olarak incelenecek olan banknot diğerleriyle aynı tedavül tarihli 1000 liralık banknot olacaktır. Figürlerini değerlendirmeden önce 1000 liranın değerinin ne olduğunu anlatmak gerekir. Örneğin; 21 Mayıs 1930 tarihli Resmi Gazete'de "Büyük Millet Meclisi Azasının senelik tahsisatı (6000) liradır. Bu tahsisat her ay başında beşer yüz lira olarak verilir." yazar.[4] Dolayısıyla 1000 liralık bir banknotun, 1 ve 5 liralıklardan farklı bir işleve sahip olduğunu söylemek mümkündür. Bu banknotlarda bir politik gösterge varsa bu iç siyaset malzemesi olarak değerlendirilmemiş olmalıdır zira Meclis azaları için bile bu miktarda bir para kolaylıkla tek seferde edinilebilecek bir miktar değildir. Haliyle bu banknot üzerindeki göstergeler uluslararası politika malzemesi olarak değerlendirilebilir.

1000 liralık banknot Emisyon 1 grubu banknotları içinde, ön yüzünde Atatürk posteri bulunan tek banknottur. 5 ve 10 liralık banknotlarda yer alan ve ulusun fertleri için kullanılabilir olan banknotlardaki "bozkurt" göstergesi, uluslararası arena için yerini aslına yani Atatürk'e bırakmıştır. Bu büyük değerli banknotun arka yüzünde Sakarya Demiryolu Hattı'na ait bir görsel

bulunmaktadır. Yukarıdaki tezin doğruluğunu varsayarak devam etmek gerekirse denebilir ki, genç Cumhuriyet bu sembolle, "demirağlarla örülen bir Türkiye"nin teşhirini denemiştir. İlk yedi yılında, dünya savaşından çıkmış bir ülke olarak, yerli sermayeyle 2300 km. demiryolu inşa eden Cumhuriyet için demiryollarının önemi açıktır (Pekşen, 2004).

Kemalizmin Yansımaları

Emisyon 1 grubu banknotlarına dair birtakım figürler, göstergeler dikkate alındığında; yeni kurulan bir devletin, bir yandan ulus-devlet olma, diğer yandan da yaptığı ve yapmayı arzuladığı düzenlemeleri halka anlatma gibi kaygılarını banknotlara yansıttığı görülür. Bozkurt mitine yapılan gönderme, Meclis binası ve önündeki üretici genç Türk köylüsü ve nihayet demiryolu figürü hep bu bağlamda değerlendirmeye müsaittir. Bu bölümde ele alınacak olan Emisyon 3 ve 4 grubuna ait banknotlarda ise kurulmuş, yerleşmiş bir ulus-devletin özneleri gündeme getirilecektir.

En küçük değerli paranın politik bir araç olarak en büyük değere sahip olan para olduğu düşünülerek değerlendirmeyi sürdürmek yerinde olacaktır. Ele alınan dönemin 1942 tedavül tarihli en küçük banknotu 10 lira değerindeki banknottur ve bu banknotun arka yüzünde yerel kıyafetli üç Türk köylü kadını görülür. Bu görüntünün Emisyon 1 grubu içerisinde 1 lira değerli banknotta yer alan Meclis binası önünde karasabanla çift süren köylü genç görüntüsünün yerini almış olduğu söylenebilir. Böyle bir değişim kuşkusuz Cumhuriyet'in politikalarındaki bir değişimin yahut farklılaşmanın da ifadesidir.

Kuruluş yıllarını merkezileşme politikalarıyla geçiren Cumhuriyet, 1930'larda bir yerelleşme hareketine girişmiştir. Halkevleri ve Köy Enstitüleri gibi enstrümanlarla girişilen bu hareket, hem köylüyü ve köylünün durumunu anlamak hem de arzu edilen özneleri yaratmak maksadını taşımaktaydı.

Sözü edilen banknotta resmedilmiş olan yerel kıyafetli kadınlar figürü de işte bu halka doğru hareketinin sembollüğünü yapabilecek niteliktedir. İlk grup banknotlarının en düşük değerlisi olan Emisyon 1 grubuna ait 1 liradan farklı olarak burada artık ne Ankara ne de çalışkan, genç erkek vardır. Bunun aksine kendi gelenekleri ve gündelik yaşantıları içerisinde, kendilerine has kıyafetleriyle, özelliksiz ve sade üç köylü kadın vardır. Milletin kendine özgü kişiliğini ve kimliğini ve kimliği tanımlayan ve halkın kendi gelenek adetlerini yansıtan "milli kimliğin" yansıması görünür burada (Smith, 1994, s. 35).

100 lira değerindeki banknotun arka yüzünde yer alan üzüm salkımı tutan kız figürüyse "milli kimlik" kavrayışının bir diğer boyutuna işaret eder. Kadının yeniden "siyasal bir vitrin" olarak ele alındığı bu figürde, yerel kıyafetli köylü kadınlardan farklı olarak gündeme gelen boyut; Ayşe Kadıoğlu'nun Türk

milliyetçiliğinde milli kimlik sorununu gündeme geliş biçimiyle ilgili olarak yaptığı değerlendirmede söylediği gibi; "Türkler kim olmalı, nasıl olmalı?" sorusunun yanıtıdır (1999, s. 34). Başı açık, saçları bakımlı olduğunu gösterir bir biçimde örgülü, neşeli ve güzel bir genç kadın adeta 1930'larda başlayan güzellik yarışmaları furyasının "yerel" kodlarla banknota işlenmiş hali gibidir. Yerellik vurgusunun burada "saf" olmakla da ilintili olabileceği gerçeği hatırlanmalıdır. Kuruluş söylemine işlenmiş "Türk'ün yüce seciyesi" ve "bozulmamış Türk köylüsü" gibi ifadeler buradaki iki örnekte de karşılığını bulur gibidir.

100 lira ve üzeri değerdeki banknotlar, sıradan vatandaşlar için sık kullanılan veya görülebilen banknotlar değillerdir. Dolayısıyla iç siyasete verilen yerel kıyafetli köylü kadınları figürünün yerini değeri büyük bir parada genç ve güzel bir Türk kızının alması da Cumhuriyet'in banknot görselleriyle yürüttüğü

politikaların sürekliliğini göstermektedir. Benzer bir süreklilik Emisyon 3 grubunun en büyük değerli banknotu olan 1000 liranın arka yüzündeki, Cumhuriyet'in "gürbüz ve yavuz evlatları"nda da görülür (Akın, 2018). İzci figürü, Kemalizm'in milliyetçiliğine dair işaretler taşır. Milliyetçilik kültürü maskulen temalar üzerine inşa edilir. Onur, vatanseverlik, cesaret, görev bilinci gibi kavramlar hem erkekliğin hem de ulusun ortak bağlarını işaret eder (Nagel, 1998, s. 251-252). İzcilik işte tam da bu hatta oturması bakımından anlamlıdır. Terbiye edilmiş, sınanmış, sağlıklı, militerleşmeye hazır bir grup genç Türk erkeği İkinci Dünya Savaşı'nın hemen sonunda dünyaya sunulan bir vitrin olarak ortaya çıkar.

Kemalizm'in milliyetçilik ve halkçılık ilkelerin yansımaları eğitim politikalarında kendini gösterir; "…sınırlı bir evrene ait olan küçük bir topluluğun fertlerini yurttaşa" dönüştüren okul, banknotlarda da kendisine yer bulur (Schnapper, 1995, s. 142). Halkın eğitimi, halkın terbiyesi politikalarının yoğun olarak sürdüğü yıllarda halkçılık kavrayışında da bir değişimin olduğunu ve bu değişimin konu dâhilindeki figürler üzerinden de takip edilebileceğin hatırlamak gerekir. Halkçılık ilkesindeki değişimini Levent Köker iki aşamalı olarak görür: "[H]âkimiyet bilâ kayd-ü şart milletindir" anlayışıyla şekillenen Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki halkçılık ve 1930'larda başlayan "halk için halka rağmen" aşaması (1995, s. 137-138).

Hâkimiyetin kayıtsız şartsız millette olduğu ilk dönemi, Meclis binası önünde genç bir çitçiyi en düşük değerli banknota resmeden Cumhuriyet; halkın eğitiminin ve terbiyesinin, halk için halka rağmen düsturunun sürdüğü dönemi iki farklı banknota resmetmiştir. 1946 tedavül tarihli 500 liranın arka yüzündeki sanat okulu öğrencilerini ve 1947 tedavül tarihli 2,5 liranın arka yüzündeki Ankara Halkevi'ni bu bağlamda değerlendirmek gerekir.

Daha önce de söylendiği gibi paranın değeri büyüdükçe sıradan halkın ona erişimi zorlaşmakta ve dolayısıyla büyük değerli paraların içerdiği figürlerin politik içerikleri de değişmektedir. Cumhuriyet'in modern eğitim kurumlarından birinin, Ankara Sanat Okulu'nun değeri büyük bir banknotta resmedilmesiyle; halk terbiyesinin kalbi olan Halkevi'nin en küçük değerli banknota resmedilmesi bahsedilen bu değişimin en iyi ifadesidir.

Halkevleri Cumhuriyet'in eğitim politikaları ve Halkçılık ilkesi bakımından oldukça önemlidir. Herhangi bir banknotta yer almasının bu kadar geç bir tarihe (1947) kadar gerçekleşmemiş olması şaşırtıcıdır. Zira bundan dört yıl sonra 1951 yılında zaten faaliyetleri sonlandırılacaktır. Bir banknotta temsil edilmesi geç bir tarihe kalmış olsa da, kurulduğu 1931 yılından itibaren Cumhuriyet'in, tıpkı Köy Enstitüleri gibi, en önemli kurumlarından biri olmuştur. 1940'larda önce Ulaştırma, sonra da Bayındırlık Bakanlığı yapacak olan Cevdet Kerim (İncedayı)'in 1933'te söylediği şu sözler Halkevleri'ne yüklenen kıymeti anlamak açısından önemlidir: "…bu asırda milletleşmek için, milletçe kaynaşmak için mektep tahlilinin yanında ve ondan sonra mutlaka bir halk terbiyesi yapmak ve halkı bir arada ve birlikte çalıştırmak

esasının kurulması lazımdır. İşte Halkevleri bu müesseselerdir" (Akt. Şerifsoy, 2013, s. 192-193).

Halkevleri'nin siyasal hayattaki rolü bir kenara, toplumsal ve gündelik hayat için ne anlama geldiği de önemlidir. Halkevleri artık "yeni kent merkezleri"dir. "Hükümet Konağı gibi Halkevi binaları da, erkin varlığının ve gücünün temsilcisidir" (Yeşilkaya, 2003:188). Dolayısıyla en küçük değerli paraya konulan şey aynı zamanda bir çağrı metnidir. Yurttaşı Halkevi binalarına "geri" çağıran, yurttaşa Halkevi binalarını "hatırlatan" (belki bu kadar geç tarihli olmasını açıklar şekilde) bir çağrı. Bu çağrı Kemalizm'in çözülmeye başladığı yıllarda bir canlanma hareketi olarak görülebileceği gibi, Partiyle özdeşleşen bir Kemalizm bağlamında, güç kaybettiği öngörülen Partiye yeniden bir kitle kazandırma gayreti olarak da değerlendirilebilir.

"Ulusal kültürü yaşatacak, canlı tutacak ve çağdaş uygarlık düzeyine çıkaracak kuruluşlar" olarak Halkevlerinin kullanımı söylendiği gibi birkaç

faklı anlama geliyor olabilir (Çeçen, 1996, s. 23). Benzer tarihli bir başka politik hamle dönemin idarecilerinin maksatlarına dair daha net fikirler ortaya koyabilir. 1947 tedavül tarihli 10 liranın her iki tertibinin de arka yüzlerinde

resmedilen Sultan Ahmet Çeşmesi figürü, Osmanlı'ya dair bir gönderme içeren ilk figür olması bakımından kıymetlidir. Lale Devri'ne tarihlendirilen, Topkapı Sarayı önündeki bu çeşmenin resmedilmesi 1927'deki ilk Emisyon grubu banknotlarından o güne dek kullanılan tek Osmanlı göndermesidir. Bu figürü aynı yıl tedavüle giren 100 liranın arka yüzündeki Rumeli Hisarı figürü takip eder. Osmanlı döneminin kudretli ve görkemli hatıralarına gönderme yapan bu iki figür; Kemalist doktrinin zayıflamaya başladığı, muhalefetin ve çok sesliliğin arttığı, demokrasi ve liberalizasyon taleplerinin çoğaldığı bir döneme denk gelmişlerdir. Aynı dönemde Ankara Halkevi'nin de en küçük değerli paraya konmuş olması devrin iktidarının bir yandan Kemalizm'in birleştiriciliğine, bir yandan da Cumhuriyet'in arasına mesafe koyduğu Osmanlı'nın ve İstanbul'un "şanlı" hatıralarına gönderme yaparak gücünü tahkim etmek gayretinde olduğunu söylemek mümkündür.

Hikâyeyi Yeniden Yazan Darbe

Türkiye Cumhuriyeti'nin kırılmalarla ve dalgalanmalarla dolu tarihinin belki de en büyük kırılması, hatta yarığı bile denebilir, 12 Eylül 1980 Askeri Darbesidir. 1968 kuşağı öğrenci hareketleriyle başlayan 12 Mart Muhtırası ve sonraki yıllarda kıyıma uğratılsa da devam eden sol yükseliş; bu yükseliş karşısında sokağın şiddet alanına dönmesiyle sonuçlanan sağ politikanın yükselişi askeri darbeyi hazırlayan faktör olarak tanımlanabilir. Generallerin "huzur ve güven ortamını yeniden tesis etmek için" yapıldığını söyleyerek sokaktaki kan üzerinden meşruiyetini kurduğu 12 Eylül Darbesi öncesi, kendisi ve sonrasıyla başlı başına bir parçalanma hikâyesidir. Böylesi bir hikâye elbette, çalışmanın önceki bölümlerinde ele alınan tarihsel ve sosyolojik dalgalanma ve kırılma dönemleri gibi, bir propaganda malzemesi olarak banknotlarda kendisine yer bulmuştur.

Emisyon 7 grubu olarak kaydedilen grup banknotların bu parçalanmaya nasıl şahitlik edebiliyor olukları, ilklerin banknotları olmalarından da takip edilebilir. O güne dek hiçbir banknotta kullanılmamış olan Mehmet Akif, İstiklal Marşı, Mevlana Rumi, Yunus Emre gibi figürler; 12 Eylül Darbesi sonrası bastırılan ilk tertip banknotlarda yer almışlardır. 1990'lı yıllara gelindiğinde ise bu figür grubu içerisinden bazıları, yerlerini Afşin-Elbistan Termik Santrali ve Atatürk Barajı gibi ekonomik ve siyasi oldukları değerlendirilebilecek önemli altyapı unsurlarına devretmiştir. Söz konusu altyapı unsurlarının analizi bu çalışmada detaylandırılmayacaktır zira ekonomi-politik bir değerlendirme çalışmanın kapsamını aşma tehlikesi taşır.

12 Eylül Askeri Darbesi büyük bir otorite boşluğunun, siyasi ve toplumsal istikrarsızlığın kucağında doğmuştur. "Kardeşin kardeşi vurduğu", "caddelerin bölündüğü" gibi referanslarla halk arasında anılan 1970li yılların; sağ-sol kavgasının sonunu askeri müdahale getirmiştir. Darbe sonrası tutuklamalar, yasaklar, idamlar gibi politikalarla da hali hazırda var olma imkânı görünmeyen merkezi siyaset şansı ortadan kaldırılmıştır. Bu merkezsizlik hali yalnızca siyaset için geçerli değildir. Aynı şekilde toplumsal ve kültürel anlamda da darbe öncesi dalgalanan merkez, darbeyle birlikte yerle bir olmuştur. Böylesi bir halde, varlığı takip edilebilen yegâne fikir odaklarından biri olarak Aydınlar Ocağı pratiğiyle kendisini gösteren, dönemin "Türk-İslam" sentezi fikridir.

Ocağın ve "sentez" fikrinin düşünsel varlık sebeplerinden İbrahim Kafesoğlu "Türk-İslam Sentezi"nin temel ilkesini şöyle açıklar: "İslamiyet Türkler için özel bir çekiciliğe sahipti, çünkü İslam uygarlığıyla Türklerin İslamiyet öncesi kültürleri arasında (güya) birtakım çarpıcı benzerlikler bulunuyordu… Türklerin "İslâm'ın askerleri" olmak gibi özel bir misyonu vardı. Bu kurama göre, Türk kültürü, 2500 yıllık Türk unsuru, öteki 1000 yıllık İslâm unsuru olmak üzere iki sütun üzerine kuruluydu" (Akt. Zürcher, 1995, s. 420). Genel hatlarıyla söylemek gerekirse Türk olmak ve Müslüman olmak birbirlerinin koşulu olarak mevcutturlar.

1983 tedavül tarihli 100 liranın arka yüzünde yer alan Mehmet Akif vurgusu ve İstiklal Marşı'nın ilk iki kıtası tarihsel süreklilik içinde tam da böyle bir noktaya denk düşer. 1921'de ulusal marş olarak seçilen bir marşın ulus-devletin en yapısalcı ve kurucu günlerinde bile gündeme alınmamış olmasına rağmen 12 Eylül Darbesi'nin tedavüle soktuğu ilk en düşük değerli (10 lira

değerindeki banknot 1979'da tedavüle çıkmıştır) banknotta Akif'e ve İstiklal Marşı'na gönderme yapması Kafesoğlu'nun sözlerindeki misyonla örtüşük gibi görünür.

5000 liralık banknotun arka yüzünde daha köklü bir geçmişe referansla Mevlana Rumi bulunmaktadır. Düzenin Kemalist bekçileri olarak ordunun Kemalist devirde bir imaj olarak gündeme getirilmemiş olan tasavvufi bir figürü, tedavül tarihi dikkate alındığında (1981), bastırdığı ilk banknotta kullanması da yine dikkate alınması gereken bir noktadır. Barışın ve hoşgörünün Rum ellerindeki temsilcilerinden olan Mevlana'nın Cumhuriyet

tarihinin en kaotik yıllarında görünür kılınması başlı başına bir olaydır. Aydınlar Ocağı tüzüğünde, Ocağın amacı, "milli kültür ve şuuru geliştirmek suretiyle Türk milliyetçiliğini yaymak, milli bünyemizi sarsan fikir buhranı ve mefhumlar anarşisi ile mücadele ederek milli varlığımızı meydana getiren unsurları yaşatıp kuvvetlendirmek" olarak belirtilir (1970:7). Bu yaklaşım tam da merkezsiz kalan sosyal-siyasal yapının yeniden kurgusu için gerekli olan kapsayıcılığı içinde barındırmaktadır.

"Bizi biz yapan değerler" vurgusunun gerek Aydınlar Ocağı gerekse de darbeci generaller tarafından ortaklaşa tekrarlandığını düşündüğümüzde 1981 tedavül yılı tarihli 10 000 liralık banknotun arka yüzünde ilk defa olarak Mimar Sinan'ın ve onun görkemli eseri olan Selimiye Camii'nin kullanılması

da anlamını bulmaktadır. 1970'li yılların "anarşisi" özünden kopmuş ve savrulmuş gençlerin ve kitlelerin eseriyse şayet ve yeni dirlik de generaller tarafından tıpkı Aydınlar Ocağı'nın savunduğu gibi "milli kültür odaklı" sağlanacaksa, Mimar Sinan figürü tıpkı Mevlana gibi merkezi ve kapsayıcı bir figürdür. Hristiyan bir Türk veya bir Rum veya bir Ermeni olabileceği yönündeki belirsiz durum da değerlendirmeye alınırsa "milli" olarak kastın kabaca bir "buralı olmak" fikri üzerinden şekillendirildiği görülür.

Aydınlar Ocağı tezlerinde de darbeci generallerin burada değerlendirmeye alınan banknotlar üzerinden ifade ettikleri varsayılan politikalarında da "milliyetçiliğin de dindarlığın da devlette erimesi" fikri görülür. Bu merkezi ve resmi ideolojiyi yeniden kurmakla da ilgilidir: "Aydınlar Ocağı, milliyetçi-muhafazakâr Türk-ve-İslâm terkibini, 'Türk-İslâm-Batı Sentezi' şiarıyla resmi ideolojinin Batıcılığına ve Kemalizme bağlamaya çalışmak. 12 Eylül askeri yönetimi, bu üçlemeyi daha da pragmatik ve 'kendiliğinden' bir biçimde ve resmi ideolojinin klasik çerçevesinde kalarak gerçekleştirdi." Özal dönemiyle devam eden "devlet-millet barışması" söylemi de bu süreklilik içerisinde değerlendirilebilir (Bora, 2003, s. 127).

Sonuç

Tarihin akışı, ister çizgisel ister döngüsel algılansın; pek çok dalgalanma ve kırılma içerir. Tarihsel akışın içerisindeki ve elbette bu akışı da var eden bireyler, topluluklar ve modern dünyanın devletleri de dalgalanmalar ve kırılmalar üzerine kurulu tarihler barındırırlar. Bu hareketliliklerin en önemli tarafıysa hemen hepsinin merkezde boşluk yaratmalarıdır. Siyasetin merkezi, kültürel merkez, toplumsal merkez ve ahlaki merkez gibi çeşitlendirilebilecek olan hegemonya alanları tüm bu dalgalanmalar ve kırılmalar tarafından ya daraltılır ya esnetilir ya da boşaltılır. Böylesi tarihsel anlarda ortaya çıkan veya yaratılan boşluk egemen blok tarafından yeniden düzenlenir. Burada düzenlenen öznelerin, toplumsal yapıların, ideolojilerin, ekonomilerin, gündelik yaşantının örüntüleridir.

Bu çalışma Cumhuriyet tarihi içerisinde çokça yer alan dalgalanma ve kırılmalardan üçünü banknotların içerdiği semboller üzerinden ele almıştır. Doğal olarak Cumhuriyet döneminin ilk kırılması kendisi yani Cumhuriyet'in ilanı ve başlangıç yıllarıdır. Saltanattan Cumhuriyete, hilafetten laikliğe, imparatorluktan ulus-devlete yapılan bir sıçrayış yeni baştan yaratılmak zorunda kalınan bir merkez gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Bu makalede bahsi geçen gerekliliğin nasıl olup da banknotlarda ve figürlerde kendini gösterdiği incelenmiştir. Çift süren genç köylü, çevik bir bozkurt, Meclis binası gibi

sıradan vatandaş için ulaşılabilir olan banknotlarda kendisini yurttaşına tanıtan yeni bir devletin işaretleri vardır. Bir Meclis azasının aylık geliriyle ifade edilebilecek büyüklükte banknotlarda ise dışarıya karşı gösterilmeye çalışılan sağlam ve güçlü duruşun işaretleri görülmüştür. Demiryolu gibi bir uygarlık sembolü böyle bir maksatla seçilmiş olsa gerektir.

Çalışmaya konu edilen ikinci tarihsel süreç Kemalizm fikrinin kurumsallaştığı ve çözülmeye başladığı yılları içermiştir. 1942 yılında tedavüle çıkan Emisyon 3 grubu banknotları arka yüzlerindeki figürlerle belki de tüm bir Cumhuriyet tarihinin hem en sivil hem de en totaliter sembolizmler içeren banknotlarıdır. Yerel kıyafetler içindeki köylü kadınları ve üzüm salkımı tutan başı açık genç bir kız figürleri, Kemalizm'in kadına dair bakış açısında var olan gelenekçi ve modern, anne ve vitrin kadın gibi benzetmelerin banknotlara yansımış halidir adeta. Milli Şef döneminin, Kemalizm'in çözülmeye başladığı; liberal hareketlerin talep edildiği yıllarda kendi Emisyon gruplarının en küçük değerdeki banknotlarına Ankara Halkevi'nin ve Sultan Ahmet Çeşmesi'nin yerleştirilmiş olması da birliği yeniden sağlamak mesajı olarak değerlendirilmiştir. Bu grup banknotların en yüksek değerli olanına, ki bunun iç piyasa malzemesi olarak değerlendirilmemesi gerektiği açıktır; genç, direngen, görev bilinciyle yüklü, onurlu erkek izcilerin yerleştirilmiş olması, İkinci Dünya Savaşı yıkımından sağlıklı ve yaralanmadan çıkan bir ulusun zindeliğinin yansıtılma çabası olarak değerlendirilmiştir.

Çalışmaya konu olan üçüncü süreç, "tarihsel kırılma" kavramını belki de Cumhuriyet dönemi boyunca en çok hak eden 12 Eylül askeri darbe sürecidir. Yasakların, idamların, faili meçhullerin karanlığı içerisinde devleti yönetenlerin yurttaşın cebinde görmek istediği banknotlara hangi figürleri neden yerleştirmiş olabileceğinin değerlendirildiği bu bölümde; yaşanan ilklerin nedenleri de anlaşılmaya çalışılmıştır. Dikkate değer bir tarihsel süreklilik Aydınlar Ocağı hareketiyle 12 Eylül darbesi politikaları arasında, banknotlar üzerindeki figürler üzerinden gözlenmiştir. Türk-İslam Sentezi fikrinin, sağsız solsuz politika fikrinin, milli kültür kurgusunun, buralılığın ve devletliliğin izleri Mehmet Akif, Mevlana, İstiklal Marşı ve Mimar Sinan gibi figürler dolayımında banknotlarda kendilerine yer bulmuştur.

Banknotların birer ideolojik, politik propaganda malzemesi olarak nasıl işlediği sorusu üzerinden gelişen ve Cumhuriyet dönemi banknotlarının tarihsel arka plan önünde ve belli dönemler ele alınarak değerlendirildiği çalışmada varılan sonuç; Cumhuriyet döneminde tedavüle girmiş olan bazı banknotların ön ve/veya arka yüzlerindeki yazı, resim gibi sembollerin;

tedavül ve dolaşım tarihlerinde var olan siyasal iktidarların ve politikalarının birer anlatıcısı oldukları yönündedir. Daha derin ve detaylı olmak kaydıyla bu tarihsel süreçlerin her biri kendi başlarına birer anlatının konusu olabilecek genişliktedir.

DİPNOTLAR

1 Bu çalışma boyunca söz edilmiş olan banknotlara dair emisyon, tarih ve tertip bilgileri aksi belirtilmedikçe;http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Banknotlar/Cumhuriyet+Donemi+Banknotlari/ sitesinden alınmıştır (Erişim tarihi: 10.01.2020).

2 Cumhuriyet tarihi boyunca dolaşıma giren banknotların göstergebilimsel bir değerlendirmesi için bkz. (Yılmaz ve Temizkan, 2013).

3 Dönemin ekonomik durumuna ilişkin daha detaylı karşılaştırmalı değerlendirmeler için bkz. (Keyder, Çağlar. *Devlet ve Sınıflar*; Tezel, S. Yahya. *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi: 1925-1950;* Boratav, Korkut. *Türkiye İktisat Tarihi*: 1908-2002).

4 http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/1499.pdf (Erişim tarihi: 11.01.2020).

KAYNAKÇA

Akın, Y. (2018), *Gürbüz ve Yağız Evlatlar: Erken Cumhuriyet'te Beden Terbiyesi ve Spor* (İstanbul:İletişim Yayınları,1. Baskı).

Anderson, B. (1995), *Hayali Cemaatler* (İstanbul:Metis Yayınları,2. Baskı) (Çev.İ.Savaşır).

Aydemir, S. Ş. (1992), *Tek Adam (1922-1938)*, C. 3 (İstanbul:Remzi Kitabevi,11. Baskı).

Billig, M. (2002), *Banal Milliyetçilik* (İstanbul:Gelenek Yayınları,1. Baskı) (Çev.C.Şişkolar).

Bora, T. (2003), *Türk Sağının Üç Hali: Milliyetçilik, Muhafazakârlık, İslamcılık* (İstanbul:Birikim Yayınları,3. Baskı).

Çeçen, A. (1996), *Kültür ve Politika* (Ankara:Gündoğan Yayınları,2. Baskı).

Gellner, E. (1992), *Uluslar ve Ulusculuk* (İstanbul:İnsan Yayınları, 1. Baskı) (Çev.B.E.Behar ve G.G.Özdoğan).

Gottfried, G. (2011), "Aesthetics and Political Iconography of Money" U. J. Hebel ve C. Wagner (Der.), *Pictorial Cultures and Political Iconographies* (De Gruyter,1. Baskı):419-428.

Helleiner, E. (1998), "National Currencies and National Identities" *American Behavioral Scientist* (Cilt:41,Sayı.10):1409-1436.

Hobsbawm, E. (1993), *1780'den Günümüze Milletler ve Milliyetçilik* (İstanbul:Ayrıntı Yayınları,1. Baskı) (Çev.O.Akınhay).

Hroch, M. (2011), *Avrupa'da Milli Uyanış* (İstanbul:İletişim Yayınları,1. Baskı) (Çev.A.Özdemir).

Hymans, J. E. C. (2005), "International Patterns in National Identity Content: The Case of Japenese Banknote Iconography" *Journal of East Asian Studies* (Cilt:5,Sayı.2): 315-346.

Kadıoğlu, A. (1999), *Cumhuriyet İradesi Demokrasi Muhasebesi* (İstanbul:Metis Yayınları,1. Baskı).

Köker, L. (1995), *Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi* (İstanbul:İletişim Yayınları,3. Baskı).

Moore, M. (2001), *The Ethics of Nationalism* (New York, NY:Oxford University Press,1. Baskı).

Nagel, J. (2013), "Erkeklik ve Milliyetçilik: Ulusun İnşasında Toplumsal Cinsiyet ve Cinsellik" A. G. Altınay (Der.), *Vatan, Millet, Kadınlar* (İstanbul:İletişim Yayınları,5. Baskı):65-101.

Pekşen, A. (2004), "Türk Lirası Banknotlarının Görselliği Üzerine" *İzinsiz Gösteri Dergisi*, http://www.izinsizgosteri.net/asalsayi05/ali.peksen_05.html (Erişim tarihi:10.11.2019).

Penrose, J./Cumming, C. (2011), "Money talks: banknote iconography and symbolic constructions of Scotland" *Nations and Nationalism* (Cilt:17,Sayı.4):821-842.

Peters, J. D. (1999), *Speaking Into the Air: A History of the Idea of Communication* (University of Chicago Press,1. Baskı).

Pointon, M. (1998), "Money and Nationalism" G. Cubitt (Der.), *Imagining Nations* (Manchester University Press,1. Baskı):229-254.

Renan, E. (1946), *Nutuklar ve Konferanslar* (Ankara:Sakarya Basımevi,1. Baskı) (Çev.Z.İhsan).

Rifat, M. (2000), *XX. Yüzyılda Dilbilim ve Göstergebilim Kuramları,* C. 1 (İstanbul:Om Yayınları,1. Baskı).

Schnapper, D. (1995), *Yurttaşlar Cemaati: Modern Ulus Fikrine Dair* (İstanbul:Kesit Yayıncılık,1. Baskı) (Çev.Ö.Okur).

Smith, A. D. (1994), *Milli Kimlik* (İstanbul:İletişim Yayınları,1. Baskı) (Çev.B.S.Şener).

Şerifsoy, S. (2013), "Aile ve Kemalist Modernizasyon Projesi, 1928-1950" A. G. Altınay (Der.), *Vatan, Millet, Kadınlar* ((İstanbul:İletişim Yayınları,5. Baskı):167-200.

Tschoegl, A. E. (2004), "Change the regime – change the money: Bulgarian banknotes, 1885-2003" *Balkanologie* (Cilt:7,Sayı.2):7-31.

Yeşilkaya, G. N. (2003), *Halkevleri: İdeoloji ve Mimarlık* (İstanbul:İletişim Yayınları,2. Baskı).

Yılmaz, M/Temizkan, M. (2013), "Türkiye Cumhuriyetinde Tedavüle Sürülen Banknotların Göstergebilimsel Çözümlemesi" *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi* (Sayı.36):86-131.

Zürcher, E. J. (1995), *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi* (İstanbul:İletişim Yayınları,1. Baskı) (Çev.Y.S.Gönen).